

УДК 37.011.31(477.4)
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-1.5>

А. А. Недял (Кава)

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної підготовки та соціальної роботи
ПВНЗ «Кропивницький інститут державного та муніципального управління»

ПЕРСОНІФІКАЦІЯ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена розгляду персоніфікованого напряму як одного із пріоритетних у сучасному історико-педагогічному дослідженні.

Визначено, що для розбудови новітньої системи освіти необхідний аналіз процесів, які вже мали місце у вітчизняній і зарубіжній педагогіці. Тому значення сучасної освітньої технології персоніфікованого підходу є беззаперечним. Звернення до педагогічної спадщини вітчизняних педагогів, науковців, освітян дає можливість ґрунтовніше вивчити історичні закономірності становлення і розвитку української педагогіки.

Через персоніфіковане вивчення історії освіти та педагогічної думки формуються нові підходи до історико-педагогічної репрезентації особистості. Персоніфікація розглядається як новий метод у сучасній методології педагогічної науки, який дає змогу звернутися до особистої біографії педагога, «олюднити» історію педагогіки, об'єднати та збагатити досягнення педагогіки, психології, соціології та філософії.

Спираючись на аксіоматичні положення, окреслені у працях сучасних учених, охарактеризовано наукові підходи, які розмежовуються за способом освоєння історико-педагогічної інформації.

Персоніфікація виділяється в окремий напрям історико-педагогічних досліджень. Через призму вивчення творчих біографій можна реконструювати епоху, в якій відбувалися освітні реформування. Визначено, що методологічна основа вивчення діяльності та спадщини видатних педагогів представлена методологічним апаратом, який виявляє специфіку історико-педагогічного дослідження.

Охарактеризовано суть методологічних принципів пізнання персоніфікованого дослідження (феноменологічний, герменевтичний, синергетичний, парадигмальний, наративний).

Визначено, що розгляд професійної діяльності педагога, його передовий досвід враховує необхідність вивчення динаміки його формування і розвитку. Ця динаміка представлена двома аспектами (філогенетичним та онтогенетичним), які передбачають розгляд діяльності педагога з початку професійної діяльності та з позицій використання в його спадщині загальнолюдських цінностей.

Методологічний апарат наукового дослідження поєднує в собі основні підходи до висвітлення педагогічної персоналії, принципи та методи, що спрямовують загальне дослідження.

Методологічний підхід визначає розуміння логіки й етапів педагогічного дослідження, регламентує вибір та інтерпретацію фактологічного матеріалу, визначає аксіологічні параметри вивчення історико-педагогічного явища.

Обґрунтовано формулювання понять «персоніфікація», «нарратив», які є базовими у використанні персоніфікованого підходу для вивчення історико-педагогічних явищ.

Ключові слова: персоніфікація, дослідження, методологія, історико-педагогічний процес, персоналія, педагог, спадщина.

Постановка проблеми. Ознайомлення зі шляхами розвитку теорії та практики виховання і навчання в різні історичні періоди за умов різних суспільно-економічних формацій сприяє розширенню загальнопедагогічного кругозору, дає уявлення про важливі концепції минулого, різні системи виховання і навчання.

У контексті історико-педагогічного вивчення окремі історичні факти аналізуються з погляду їх перспективної цінності, оскільки без знання історії ми повинні визнати себе випадковостями. Історія свідчить, що народ, який не акумулює інформацію та досвід про свій інтелектуальний і творчий потенціал, виключається із загальноосвітнього культурного контексту і приречений на забуття. Об'єктивні знання про минуле вітчизняної освіти та її видатних діячів

особливо необхідні зараз, коли суспільство переживає не кращі часи [13, с. 29].

Тому дослідження освітньо-наукових ідей вітчизняного і світового досвіду є актуальним у період зміни ціннісних орієнтирів розвитку суспільства й активізує пошук об'єктивних методологічних основ для дослідження проблеми персоніфікації як одного із видів педагогічного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

До питання історіографічного аспекту вітчизняної педагогіки звертаються у свої працях О. Адаменко, В. Майборода, О. Мельничук, М. Стельмахович, Б. Ступарик, Н. Гупан, Н. Демяненко, О. Любар, Т. Усатенко та ін.

Дослідженням засад методології історико-педагогічного процесу займаються такі науковці, як

О. Крушельницька, Н. Кушнарєнко, В. Ковальчук, М. Скаткін, В. Шейко, Н. Дічек, Л. Ваховський та ін.

Удосконалення понятійно-категоріального апарату висвітлено у працях таких вітчизняних дослідників, як Л. Вовк, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко, М. Богуславський, О. Джуринаський, Є. Огарьов, Е. Самєрханова, В. Слободчиков, Є. Дніпров, В. Загв'язинський, Г. Корнетов, О. Овчинников, М. Єсаулова, З. Равкін, В. Онушкін, І. Платонова та зарубіжних авторів (А. Норт, К. Роджерс, Г. Шаррельман, В. Штерн та ін.).

Метою статті є вивчення аспектів дослідження персоніфікації як методу історико-педагогічного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Ознакою досліджень педагогіки ХХІ ст. стала підготовка праць на основі сучасної методології та комплексного опрацювання джерел із проблеми персоніфікації історико-педагогічного дослідження.

Сучасні науковці (Л.П. Вовк, О.В. Сухомлинська, Н.М. Гупан, М.Д. Ярмаченко та ін.) виділяють в окремий напрям історико-педагогічних досліджень персоніфікований напрям, тобто дослідження творчої біографії педагога. Вивчення творчих біографій, які вперше стають предметом наукових розвідок, найбільш повно відповідає специфіці історико-педагогічного дослідження, оскільки дозволяє звернутися до «особистості біографії педагога, що є основою наукової реконструкції епохи, висвітлює загально педагогічний досвід того чи іншого періоду, тобто духовна біографія є матеріалізацією історії думки й духу, дає матеріал для реконструкції зіставлення й висновків історико-педагогічного характеру» [10, с. 43]. Тобто персоніфіковане дослідження дає змогу проаналізувати історико-педагогічні проблеми певного історичного періоду і використати досягнення педагогів-науковців у сучасному процесі реформування освіти.

Пріоритетним завданням дослідження історико-педагогічної науки, за визначенням Л.П. Вовк, має стати «історія педагогіки з позицій «олюднення», тобто історія педагогіки не лише як наука про розвиток освіти і виховання, педагогічні теорії у різні історичні періоди, а і як історія науки про особистість, котра розвивається» [2, с. 18–19]. Педагогічна персоналія не лише характеризує педагогічні погляди, наукові інтереси й освітню діяльність особистості, а й дослідницький процес зародження, становлення і розвитку творчого шляху [1, с. 12–15].

Як відзначає М.Б. Єсаулова, персоніфікація як підхід і метод у системі вищої освіти не є окремим ізольованим підходом, а органічно включена у провідні сучасні принципи та методи навчання. Її специфікою є лише перенесення «центру ваги» на внутрішні психологічні процеси, пов'язані з усвідомленням і особистісною інтерпретацією

наявного досвіду та створенням нового досвіду у власній практиці [8, с. 18].

Термін «персоніфікація» спочатку використовувався тільки у психологічній літературі, його перенесення в педагогіку поки лише окреслює галузь значущих психологічних утворень переважно в аспекті поглиблення процесів індивідуалізації з урахуванням самобутності й унікальності особистості, а також розвитку різних проявів її «самості» в регуляції освітніх процесів [8, с. 18]. Персоніфікація у психолого-педагогічному контексті означає «уособлення» освітнього процесу, надання йому особистісної спрямованості, має на увазі виявлення й актуалізацію внутрішніх особистісних ресурсів кожного суб'єкта освітнього процесу [7].

Аналіз визначень О. Сухомлинської дає можливість сформулювати положення про сутність персоніфікації. Вона вважає, що педагогічна персоналія – це не тільки наукова або творча біографія, це персоніфікований процес утворення цінностей, культури в рамках гуманітарної традиції, її певна модель [11, с. 42].

У дослідженнях Є. Дніпрового наголошується, що сучасна наука повертається до «людини науки», вченого, носія генези педагогічних ідей і концепцій. Вона розглядає персоналії в сукупній системі особистісних, загальносоціальних і внутрішньонаукових детермінант [3, с. 17].

Наприклад, вітчизняні вчені стверджують, що іноді ідеї, які висловлює той чи інший педагог, бувають прямо протилежні освітній практиці, що сам мислитель формує у творчості парадигму, яка може визначитися через декілька десятиліть. Але, з іншого боку, саме життя педагога і його особиста біографія є основою наукової реконструкції епохи, висвітлює загальнопедагогічний досвід того чи іншого періоду, тобто біографія є матеріалізацією історії думки і духу, дає матеріал для реконструкції, підсумків історико-педагогічного характеру [11, с. 20].

Е. Самєрханова пропонує визначення персоніфікації як «необхідності розгляду людини не тільки як особи, що має свої особливості, інтереси і потреби, які повинні враховуватися в освіті, але і як унікальної природної багатомірної системи» [9, с. 54–56]. Тобто, розглядаючи з позицій методології професійну діяльність педагога, його передовий педагогічний досвід, необхідно враховувати динаміку його формування і розвитку. Ця динаміка включає в себе два аспекти:

– філогенетичний аспект, який передбачає розгляд діяльності будь-якого педагога з позицій використання в його спадщині досвіду всього людства, загальнолюдських цінностей;

– онтогенетичний аспект – розгляд діяльності спеціаліста-практика в розвитку, починаючи з перших кроків його професійної діяльності [5, с. 248].

Онтогенетичний і філогенетичний аналізи реалізуються як дві сторони цілісного аналітичного процесу і звернені як до теоретичного загального, так і до особистісного дослідження.

Необхідною умовою об'єктивного, всебічного і конкретного пізнання явищ, що вивчаються, їхнього опису, є підхід до педагогічного дослідження на основі використання методологічного апарату. Це допомагає зрозуміти зв'язок між природою об'єкта дослідження, аспектами дослідження і використаними методами, які сприяють органічному залученню результатів до теоретичного фонду науки, єдності теорії та практики [4, с. 11]. Методологічний апарат наукового дослідження поєднує в собі основні підходи до висвітлення педагогічної персоналії, принципи та методи, що визначають загальний напрям дослідження.

Методологічний підхід визначає розуміння логіки й етапів педагогічного дослідження, регламентує вибір та інтерпретацію фактологічного матеріалу, визначає аксіологічні параметри вивчення історико-педагогічного явища.

Спираючись на аксіоматичні положення, окреслені у працях Л.П. Вовк, М.В. Богуславського, Н.М. Гупана, Г.Б. Корнетова, С.У. Гончаренка, наукові підходи розмежовуються за способом освоєння історико-педагогічної інформації:

1. Підходи, пов'язані з уточненням соціокультурних детермінант, які визначають характер, особливості та історичну динаміку розвитку окремих педагогічних напрямів і систем.

2. Підходи, що орієнтуються на внутрішню своєрідність педагогічних феноменів і загальну логіку їхнього саморозвитку.

Методологічним підґрунтям, що визначає своєрідність аналізу історико-педагогічного явища, згідно з першим принципом, є культурологічний підхід, який передбачає пояснення життєпису педагогічних персоналії крізь призму історико-культурної традиції.

Такий підхід пов'язаний не лише із соціальними детермінантами розвитку історико-педагогічного процесу, але і з загальним культурним простором, в рамках якого відбувається цей розвиток. Культурологічний контекст дозволяє цілісно представити різні педагогічні явища і системно охарактеризувати своєрідність їх становлення і розвитку. Педагогічна думка, освіта й виховання формуються за певних історичних, економічних, соціальних умов відповідно до потреб суспільства, тому для розуміння витоків національної освіти та педагогіки необхідно знати історичні обставини, за яких виникли ті чи інші культурні ідеї, педагогічні праці, методи, організаційні форми навчання й виховання.

Методологічним принципом другої групи, котрий визначає внутрішню своєрідність персоналізації, є біографічний. Цей підхід впливає на

систематизацію особистісно-активного досвіду і результати аналізу становлення і розвитку персоналії та її діяльності. Біографія належить до філософської форми історії. Її предметом є людина як вихідний факт будь-якої історії [14, с. 40]. Тому головна функція біографічного підходу – це забезпечення глибокого і всебічного фактологічного матеріалу.

3. Феноменологічний підхід розкриває значення суб'єктивного досвіду як основного вимірника сутності людської особистості [11, с. 14].

4. Герменевтичний підхід полягає у «мистецтві розуміння», коментування, пояснення текстів у контексті розвитку культури й освіти певної історичної епохи [11, с. 14].

5. Синергетичний підхід дає змогу пояснити наукові ідеї, поняття не лише педагогічними фактами, а й різноманітними нелінійними зв'язками між теоріями [1].

6. За допомогою парадигмального підходу розглядається логіка ідей певного педагога з позиції самої науки, основні підходи до висвітлення педагогічних персоналії із погляду виникнення і трансформації різних ідей, положень, які виникали в певний історичний період [1].

Вважається аксіоматичним, що вивчення персоналії та найбільш значущих подій у її приватному житті, історія дитинства і сім'ї нерозривно пов'язані з певним біографічним «нарративом», який визначає загальноприйняті та характерні для епохи етапи з її культурними та національними традиціями та звичаями. Звернення до філософського словника дозволяє тлумачити нарратив (англ. і фр. narrative – розповідь, оповідання, від лат. narrare – розповідати) як термін, що трактує «зміст історичного явища не як обґрунтований об'єктивною закономірністю історичного процесу, а як такий, що виникає в контексті розповіді про подію й іманентно пов'язаний з інтерпретацією» [6, с. 453]. Основною характеристикою нарративного підходу є «ретроспективність», тобто розгляд подій минулого через призму теперішнього і майбутнього [12, с. 66].

Загалом саме систематизований біографічний матеріал дає можливість вписати в історико-педагогічний контекст індивідуальні прояви особистості, діяльність якої вивчається.

Крім того, певна «розповідна стратегія» заперечує критичний аналіз і акцентує увагу на трактуванні особистісних характеристик персоналії через інтерпретацію подій її життєвого і творчого шляху.

Наративний підхід дозволяє провести аналіз провідних факторів особистого і професійного зростання персоналії, становлення педагогічних поглядів у взаємозв'язку з основними подіями біографії, з характеристикою особистості педагога, з основними етапами його діяльності. Тобто процес особистісного і професійного розвитку персоналії,

з одного боку, дуже тісно пов'язаний із загальними умовами розвитку людей одного покоління, однієї вікової групи. З іншого – має ряд досить специфічних особливостей, зумовлених своєрідністю життєвого шляху окремої особистості.

Висновки і пропозиції. Отже, педагогічна персоналія є основою історико-педагогічних досліджень, тому що вивчення спадщини провідних науковців, освітян, громадських діячів визначає об'єктивність відтворення минулих часів для запровадження передових ідей в сучасному освітньому процесі.

Використання сучасних технологій організації історико-педагогічного дослідження дає можливість обґрунтування методологічного апарату наукової розвідки, що створює цілісну єдність наукового пізнання, без якої неможливо здійснити педагогічний пошук.

Перспективним напрямом подальших досліджень є об'єктивний розгляд концептуальних поглядів провідних представників історико-педагогічного процесу минулого з метою здобуття нових наукових результатів для удосконалення освітніх процесів сучасності.

Список використаної літератури:

1. Адаменко О.О. Методологія персоніфікованого дослідження. *Наука і освіта*. 2010. № 7. С. 12–15.
2. Вовк Л.П. Історія педагогіки у системі завдань підготовки вчителя. Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Серія соціально-педагогічна*. Вип. 3. Т. 1. 2002. С. 16–22.
3. Днепров Э.Д. Советская историография дореволюционной отечественной школы и педагогики (1918–1977). Проблемы, тенденции, перспективы. Москва, 1981. 90 с.
4. Загвязинский В.И. Методология и методика дидактических исследований. Москва : Педагогика, 1982. 160 с.
5. Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология. Москва : СИН-ТЕГ. 668 с.
6. Новейший философский словарь / сост. А.А. Грицанов. Минск : Изд. В.М. Скакун, 1998. 896 с.
7. Попова О.В. Дистанционные образовательные технологии в персонифицированном профессиональном образовании. *Матер. Межрегион. науч.-практ. конф. «Проф. образ. в условиях дистанц. обуч. Достижения, проблемы, перспективы»*. Москва, 2007.
8. Персонификация высшего профессионально-педагогического образования: на пути к самоуправляемому обучению : монография / под ред. М.Б. Есауловой. Санкт-Петербург : СПГУТД, 2010. 160 с.
9. Самерханова Э. Принципы организации единого образовательного пространства в вузе. *Alma mater*. 2006. № 4 С. 54–56.
10. Сухомлинська О. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні. *Шлях освіти*. 1999. № 1. С. 41–45.
11. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ : АПН, 2003. 68 с.
12. Троцук И.В. Нарратив как междисциплинарный методологический конструкт в современных социальных науках. *Вестник РУДН. Серия : Социология*. 2004. № 6–7.
13. Українська біографістика : збірник наукових праць НАН України, ЦНБ ім. В.І. Вернадського / ред. кол. В.С. Чижко та ін. Київ : БМТ, 1996. Вип. 1. 1996. 220 с.
14. Чижко В.С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії сучасності України. Київ : БМТ, 1996. 238 с.

Nedial (Kava) A. Personification of historical and pedagogical research

The article is devoted to the consideration of the personified direction as one of the priorities in modern historical and pedagogical research.

It is determined that for the development of the latest education system, it is necessary to analyze the processes that have already taken place in domestic and foreign pedagogy. Therefore, the importance of modern educational technology of personalized approach is undeniable. Addressing the pedagogical heritage of domestic teachers, scientists, educators provides an opportunity to more thoroughly study the historical patterns, formation and development of Ukrainian pedagogy.

Through a personalized study of the history of education and pedagogical thought, new approaches to the historical and pedagogical representation of the individual are formed. Personification is seen as a new method in the modern methodology of pedagogical science, which allows you to refer to the personal biography of the teacher, "humanize" the history of pedagogy, combine and enrich the achievements of pedagogy, psychology, sociology and philosophy.

Based on the axiomatic positions outlined in the works of modern scholars, scientific approaches are characterized, which are distinguished by the method of mastering historical and pedagogical information.

It is highlighted that personification stands out in a separate area of historical and pedagogical research. Through the prism of the study of creative biographies, it is possible to reconstruct the epoch in which educational reforms took place.

As a result of scientific research it is determined that the methodological basis for studying the activities and heritage of outstanding teachers is represented by the methodological apparatus, which reveals the specifics of historical and pedagogical research.

The essence of methodological principles of cognition of personalized research (phenomenological, hermeneutic, synergetic, paradigmatic, narrative) is characterized.

It is determined that the consideration of the professional activity of the teacher, his best practices takes into account the need to study the dynamics of its formation and development. This dynamics is represented by two aspects (phylogenetic and ontogenetic), which involve consideration of the teacher's activities from the beginning of professional activity and from the standpoint of the use of universal values in his heritage.

The methodological apparatus of scientific research combines the main approaches to the coverage of pedagogical personality, principles and methods that guide the general research.

The methodological approach determines the understanding of the logic and stages of pedagogical research, regulates the choice and interpretation of factual material, determines the axiological parameters of the study of historical and pedagogical phenomena.

The formulation of the concepts "personification", "narrative", which are basic when using a personalized approach to the study of historical and pedagogical phenomena, is substantiated.

Key words: *personification, research, methodology, historical and pedagogical process, personality, teacher, heritage.*